

ЧАСТИНА ПЕРША

І — «Що це означає?... Що це... означає?..»
— Ото ж бо, в бісового батька, *c'est la question, ma très chère demoiselle!*^{*}

Елізабет Будденброк, що сиділа поруч із свекрухою на рівній, полакованій у білий колір і оббитій жовтою матерією канапі зі спинкою, оздобленою золотою лев'ячою головою, зиркнула на свого чоловіка — він примостився в кріслі поряд з канапою — і поспішила на допомогу маленькій доньці, яку біля вікна тримав на колінах дід.

— Тоні! — сказала вона. — «Вірую, що Бог...»

Восьмирічна Антонія, тендітна, в сукенці з легенького мінливого шовку, ледь відвернувши миле біляве личко від діда, задумливо, напружено вдивлялася поперед себе блакитно-сірими очима і, мабуть, нікого в кімнаті не бачила; вона ще раз проказала:

— «Що це означає...» — тоді повільно: — «Вірую, що Бог...» — далі швидко, вся прояснівши: — «...створив мене разом з усіма істотами», — і, раптом згадавши далі, опромінена радістю, духом виповіла цілий параграф, дослівно за катехізисом, за його останнім, виправленим виданням, яке щойно, року Божого 1835, з'явилося з дозволу високомудрого сенату.

«Коли вже зрушиш з місця, — подумала вона, — то почуваш те саме, що взимку на санчатах, як з'їжджаєш з брагами з Єрусалимської гори: всі думки вилітають з голови, і не можна спитися, навіть якби хотілося».

— «А ще вбрання і взуття, — провадила вона, — їжу й питво, дім і подвір'я, жінку й дитину, поле й худобу...»

На цьому слові старий мосьє Йоганн Будденброк не витримав і зайшовся голосним, глузливим сміхом, що вже давно клекотів

^{*} В тім то й річ, люба моя панночко! (*фр.*)

у нього в грудях. Він був радий, що може поглузувати з катехізи-су, і, мабуть, на те й улаштував цей невеличкий екзамен. Він почав розпитувати Тоні про її поле й худобу, поцікавився, скільки вона хоче за мішок пшениці, і сказав, що ладен почати з нею торг. Його кругле, вкрите легеньким рум'янцем, добродушне обличчя, — він не міг удавати сердитого, хоч би як хотів, — оточував віночок білого як сніг, напудреного волосся, що спадало жмутом на широкий комір світло-сірого сурдута, немов кіска. Йоганн Будденброк і на сімдесятому році життя не зрадив моди своєї молодості, відмовився тільки від галунів між гудзиками й великими кишнями, але жодного разу в житті не вдяг довгих штанів. Широке, подвійне підборіддя його задоволено спочивало на білому мереживному жабо.

Усі підхопили той сміх, найбільше з пошани до голови сім'ї; мадам Антуанета Будденброк, з роду Дюшанів, захихотіла достоменно так, як її чоловік. То була огрядна дама з великими білими буклями понад вухами, у сукні в чорну й сіру смужку і без жодних оздоб, що свідчило про скромність і простоту; в руках, і досі білих та гарних, вона тримала миленьку оксамитову торбинку з шитвом. Риси її обличчя з плином років якимось дивом стали цілком подібні до чоловікових. Тільки темні жваві очі своїм обрисом і кольором трохи виказували її наполовину романське походження; по дідові вона була з французько-швейцарської сім'ї, а народилася в Гамбурзі.

Її невістка Елізабет Будденброк, з роду Крегерів, сміялася чисто по-крегерівському: починала з чудного пирхання і притискала підборіддя до грудей. Як усі Крегери, вона мала дуже елегантний вигляд, і хоч не була красуня, проте її дзвінкий, розважний голос, її неквапливі, впевнені й лагідні рухи в усіх навколо будили почуття спокою й довіри. До її рудуватого волосся, викладеного в невелику корону, а за вухами завитого в буйні кучері, надзвичайно пасувала ніжно-біла шкіра, зрідка поцяткована дрібним ластовинням. Обличчя Елізабет, з трохи задовгим носом і маленьким ротом, мало одну характерну рису: між спідньою губою і підборіддям зовсім не було заглибини. Сукня її, з коротким ліфом, до якого пришиті були рукави з високими буфами, і вузька спідниця з легенького шовку в ясних квітках, лишала відкритою довершеної краси шию, перев'язану атласною стрічкою; на стрічці мерехтів аграф з великих діамантів.

Консул трохи нервовим порухом подався вперед. Він був у брунатному сурдугі з широкими вилогами і схожими на пляшку рукавами, що аж під зап'ястком щільно облягали руку. Вузькі, при самому тілі, штани пошиті були з білої матерії, що легко переться, і з боків прикрашені чорними стяжками. Підборіддя його впиралося в тверді комірці, обв'язані шовковою краваткою, що геть затуляла виріз строкатої жилетки. Очі він мав батькові: блакитні, пильні, трохи заглибоко посаджені, хоч, може, й мрійливіші; зате риси обличчя були поважніші й твердіші, горбова- тий ніс різко виставав наперед, а щоки, що до половини заросли білявими кучерявими баками, були не такі круглі, як у старого.

Мадам Будденброк обернулася до невістки, стиснула їй руку і крізь сміх сказала, втупившись очима їй у коліна:

— Він завжди однаковий, *mon vieux**, правда ж, Бетсі?..

Вона вимовляла: «однакий».

Елізабет тільки мовчки посварилася тендітною рукою, тихо дзенькнувши золотим браслетом, тоді зробила характерний свій рух: провела пальцями від куточка рота до скроні, немов відкидала назад неслухняне пасмо волосся.

Консул сказав з ввічливою усмішкою, але й з докором у голосі:

— Тату, ви знову глузуєте з найсвятішого!

Вони сиділи в «кімнаті з краєвидами», на другому поверсі великого старого буднику на Менгштрассе — фірма «Йоганн Будденброк» купила його кілька років тому, і родина оселилась тут недавно. На міцних, пружних шпалерах, напнутих на рами вздовж стін, видніли широкі краєвиди, виконані в лагідних кольорах, так само, як і тоненький килим на підлозі, — ідилії на манір вісімнадцятого сторіччя: веселі виноградарі, працюючі хлібороби, гарно пов'язані стрічками пастушки, що на березі тихого, мов дзеркало, озера тримали на колінах біленьких ягнят або цілувалися з ніжними пастухами... Майже на кожній картині все тонуло в жовтавій вечірній заграві — вона перегукувалася з жовтим накриттям на полакованих у білий колір меблях і з жовтими завісами на вікнах.

Як на таку велику кімнату, меблів у ній було небагато. Круглий стіл на тоненьких, рівних, скупі орнаментованих золотом

* Мій старий (фр.).

ніжках стояв не перед канапою, а біля протилежної стіни, навпроти малої фісгармонії; на її віці лежав футляр флейти. Крім твердих крісел, симетрично розставлених попід стінами, там був ще тільки швацький столик під вікном та навпроти канапи — прегарний тендітний секретер, заставлений порцеляновими фігурками.

Крізь засклені двері навпроти вікон видно було в сутінку передпокій у вигляді ротонди, а ліворуч білили високі двійчасті двері великої їдальні. Під другою стіною в округлому каміні за майстерними візерунчастими ґратками з блискучого кутого заліза тріщав вогонь.

Бо цього року зарані настав холод. Уже нині, в середині жовтня, листя на молодих липах навколо Маріїнської церкви по той бік вулиці пожовкло, круг могутніх готичних веж і шпилів свистів вітер і сіявся дрібний холодний дощ. На бажання мадам Будденброк-старшої вже вставлено подвійні рами.

Був четвер; цього дня, через кожні два тижні, збиралася вся сім'я, але цим разом, крім родичів, що мешкали в місті, запрошено також на скромний обід кількох друзів дому, і тепер, о четвертій годині пополудні, Будденброки сиділи в дедалі густішому сутінку й чекали на гостей...

Дідові жарти не перепинили санок малої Антонії, вона тільки ще дужче надула верхню губку, що й так трохи випиналася над спідньою. Ось вона вже з'їхала з Єрусалимської гори в саму долину, але не змогла раптово спинитися на гладенькій дорозі й ледь перехопилася через межу...

— Амінь, — сказала вона, — а я щось знаю, дідусю!

— Tiens!* Вона щось знає! — вигукнув старий добродій і вдавав, що аж нетямиться з цікавості. — Ти чула, мамо? Вона щось знає! Ну, хто б сказав...

— Коли удар теплий, то маємо блискавку, — заявила Тоні, на кожному слові киваючи головою. — А як холодний, то маємо грім!

Вона схрестила руки на грудях і переможно обвела очима усміхнені обличчя, певна свого успіху. Але пана Будденброка розгнівали її мудрування, він хотів конче знати, хто дитині розповідає такі нісенітниці. Виявилось, що то була Іда Юнгман,

* Ти ба! (фр.)

недавно найнята для малої мамзель із Марієнведера. Консулові довелося боронити Іду.

— Ви надто суворі, тату. Чому б у її віці не мати своїх власних дивацьких поглядів на такі речі...

— Excusez, mon cher! Mais c'est une folie..!* Ти знаєш, як я не люблю, коли одурманюють дітей! Чули таке? Як холодний удар, то маємо грім! А хай він гримне їй на голову! Дайте мені спокій із своєю пруссачкою!

Річ у тім, що він не вельми полюбляв Іду Юнгман. Старий добродій не був обмеженою людиною: він набачився світу, тринадцятого року їздив четвериком на південь Німеччини закуповувати збіжжя для прусської армії, бував у Парижі та в Амстердамі і, як чоловік освічений, не вважав — боронь Боже! — що все, за брамою його любої вітчизни суцце, варте догани. Та все ж там, де кінчалися ділові стосунки, в громадському житті, він був більший прихильник суворих розмежувань, аніж консул, його син, і непривітно зустрічав чужих. Отож як одного дня його діти привезли додому з подорожі до Східної Пруссії приймачку, молоду дівчину-сироту, — їй аж тепер минув двадцятий рік, — дочку господаря заїзду в Марієнведері, що якраз перед тим помер, консулові довелося витримати за своє добродчинство сутичку з батьком; старий провадив наступ майже винятково по-французькому і по-нижньонімецькому. А втім, Іда Юнгман виявилася путящою помічницею в господарстві і в догляді за дітьми, бо завдяки своїй лояльності і прусському уявленню про ранги властиво як найкраще годилася до такого становища, яке вона посіла в домі Будденброків. То була особа аристократичних принципів, що надзвичайно чітко відрізняла перший клас від другого, середній стан від нижчого; вона пишалася своєю роллю підданої служниці людей вищого кола і ганила Тоні, коли та в школі приятелювала з дівчиною, яку, на думку мамзель Юнгман, можна було зарахувати тільки до середнього стану...

Саме тієї миті пруссачка власною особою з'явилася в ротонді і вступила крізь засклені двері до кімнати: досить висока, кістлява, в чорному вбранні, з гладенько зачесаними косами і цнотливим виразом обличчя. Вона вела за руку малу Клотільду, неймовірно

* Пробач, мій любий, але ж це безглуздя! (фр.)